

31. LA DEFENSA DEL REGNE

Les forces poc armades o preparades

La idea que relats ficticis ens havien donat de la guerra medieval: un detall d'una vasta batalla entre cavallers muntats. La confusió ha de ser un element vertader, però grans batalles formals foren rares, més normal fou una escaramussa entre grups petits de soldats i irregulars, un encontre que podia ser accidental a l'època quan no se sap què o qui hi havia a cent metres de distància.

Aquí un atac musulmà de l'any 989 (però pintat quasi 3 segles més tard); els combatents armats amb espases i llances. Sembla que hi havia tan poc espai que tenien dificultat per desplegar les seves armes. El soroll era impressionant.

Càntic 63, panell 4 de les *Cantiques de Santa Maria* patrocinat pel rei Alfons X, el Savi. [Fig. 222]

Al'alta edat mitjana 'fer la guerra' era la forma de vida de la casta militar, mentre que pel rei i els seus cortesans era quasi un passatemps. Als segles VIII i IX se solia dir que la primavera era la temporada quan 'els reis sortien a fer batalla'. Aquest representava el costat ofensiu del combat; un rei i la seva mainada anaven a conquerir territori si podien o, almenys, a saquejar. De manera diferent, la defensa era responsabilitat de tothom.

Cadascú ha d'estar preparat, atenent a les seves possibilitats, per defensar la seva família i propietat, i respondre a la crida del rei o senyor per repel·lir intrusos.

A la Mallorca del segle XIII la defensa s'imposava. Així el rei En Jaume sobreposà el complex sistema de cavalleries damunt el repartiment de terres. Era imprescindible assegurar que hi havia almenys un militar preparat i llest a cada indret de l'illa. Els cavallers foren, en efecte, una força mercenària, que rebien terres o rendes a canvi de mantenir-se

Càntic 35, panell 2: un gran perill esquivat. Sis galeres de pirates apropen, però el pal del més proper ha caigut i colpejat el capità dels pirates. Després, un cop de vent dispersava les galeres i les naus mercantils eren salvades per la intervenció de la Verge.
[Fig. 223]

preparats per lluitar en qualsevol moment. L'autoritat preferia donar terres a salaris per tenir una millor assegurança de la presència constant del cavaller. El paradigma de cavaller podem trobar-lo a la família Togores, que romangueren a Mallorca després de la conquesta i mantingueren la seva vocació militar durant segles. Així la monarquia els premiava amb terres i honors mentre passava per alt qualsevol deficiència com a governants.

La por de ràtzies o d'una invasió dels moros per reconquerir el que havien perdut fou constant al principi. El rei En Jaume no dubtà a emprendre precipitadament el difícil viatge a Mallorca el 1232, quan s'es-tengueren rumors d'invasió pel rei de Tunis. Nomenà un militar per gestionar Mallorca en la seva absència, el senyor de Torroella, Guillem de Montgrí i després l'infant Pere de Portugal (més tard tingué greus dubtes de la seva dedicació), i els lloctinents sempre foren militars.

Al mar

Quan, en un regne marítim, mancaven vaixells o, potser, blat per subministrar a la seva població, se solien confiscar algunes embarcacions de pas i esperar esquivar represàlies. La situació al mar fou caòtica i insegura. Viatjar per mar era sempre altament arriscat, no tan sols per depredadors humans, sinó per mal temps i la poca resistència de les petites naus.

A les costes el perill de ràtzies obligava a l'establiment de sistemes de vigilància i a abandonaments periòdics dels habitants. Un atac a la població de la costa fou la manera fàcil de castigar l'enemic o aconseguir premis. Hi havia pirates particulars mentre els governs llicenciaven pirates que al ser legalitzats eren anomenats corsaris, els quals podien participar en guerres o a desestabilitzar rivals.

Les ordinacions

Les Ordinacions del rei Jaume II projectaven la construcció de pobles emmurallats retirats de la primera línia. Al nord de Mallorca es planificava segona i tercera línies de defensa que englobaren pobles tan llunyans del mar com Muro i Sineu. S'ha de ser conscient de l'enorme vulnerabilitat d'una illa distant del continent i amb la inexistència de comunicacions eficaçes per cridar reforços o organitzar una resistència.

L'interior

La vulnerabilitat de l'interior de Mallorca tampoc no fou oblidada per Jaume II. No hem vist estudis de les probables línies defensives al voltant del castell d'Alaró, però qui investigui el tema tindrà en compte

restes com les ruïnes de fortificacions a la Bastida a Alaró, part de la 'porció' de Biniarri, concedit a un *milis*, Pere de Vilaragut, l'any 1233. Hi havia una clàusula a l'escriptura de donació d'una cavalleria que animava al cavaller a construir fortificacions a la seva propietat.

A Binissalem també hi ha restes que mereixen més investigació. Hi havia una força a la Torre, (que podia haver format part llavors, de les terres de Biniarri) situada a la cruïlla del camí des Raiguer, via immemorial que enllaçava l'extrem sud-oest amb la badia de Pollença? Encara és discernible una desviació, un canvi abrupte al curs del camí que en recorda un altre, molt similar, a son Antem, en el curs del mateix vell camí de Santa Maria a Alaró.

Quina és l'explicació dels dos murs defensius, els quals tenien abans una altura superior a dos metres, i que corren en paral·lel per uns metres al costat de l'igualment misteriós

El castell d'Alaró que domina visualment l'eix principal de Mallorca i proporciona vistes del nord al sud de l'illa, era quasi inespugnable a un atac. Els seus avantatges foren el primer atractiu de la nostra zona i el castell promovia el desenvolupament als seus voltants almenys des de l'època romana.

[Fig. 224]

(*)
Garp o Algarbe és al sud del Portugal d'avui.

(**)
Encara hi ha un camp, no urbanitzat del tot, darrere l'església parroquial que es diu sa Mostra.

pou Poal? Aquest recinte està situat entre dos camins que corren de sud a nord, de Santa Maria a Lloseta i a Inca, just al nord de l'assentament de Rubines. Està situat a uns quatre-cents metres del lloc de l'església vella, Santa Maria de Rubines, edifici amb potencial per ser emprat en temps de perill com a element defensiu. Les esglésies foren classificades com a part de la defensa el 1299, i aquesta església era ubicada en una cruïlla de camins entre territoris cavallerescs. Gens lluny, comença la porció del cavaller Togores al pont damunt el torrent d'Almadrà. Ponts i recursos d'aigua tenien també una importància estratègica.

Podria ser que aquests elements i altres perduts formessin part d'un cercle defensiu que havia de protegir l'accés al castell d'Alaró? A part de les esglésies de la conquesta, quines mesures més eren dedicades a protegir a la població civil en temps de perill? Sembla que hi ha molt per a investigar damunt projectes defensius de la comarca; possiblement d'origen àrab o romà, amb el subseqüent desenvolupament cristià.

Ballesters en acció; un dispara i dos més es protegeixen darrera el seu paves de fusta. [Fig. 225]

El segle XIV

En documents públics es dona constància de com la defensa del regne afectava a Binissalem, ja designada com a vila, al llarg del segle XIV. La manca d'una seqüència consecutiva de documentació fa impossible reconstruir un relat complet, però ara parlem de guerres veritables després de la incorporació al regne de Catalunya-Aragó. D'algunes dècades hi havia moltes notícies, d'altres ben poques. Es nota, però, que les exigències del governador o del rei caigueren amb freqüència en la temporada de la collita, el moment més delicat per als pagesos.

El 1339 llegim "25 febrer.- Pere Castellet i altres de Rubines que han anat com a ballesters en l'estol

fet a Mallorca contra el rei del Garp*, reclamen el seu salari" (RRV2, p.11).

La demora a pagar salaris per treballs de defensa i vigilància és un tema repetit.

El 1343 "24 març.- El governador mana al batle de Rubines faci fer les mostres** dels ballesters a un lloc convenient" (RRV2, p.14).

El moment d'aquesta ordre és interessant, just dos mesos abans de la invasió de Mallorca per les tropes de Pere IV de Catalunya-Aragó. De fet no es va recórrer a les armes, i l'illa es rendí pacíficament.

El 1345 "30 abril.- Qüestió entre els bracers de Rubines i els jurats per raó de la "llevada" que aquells feren a Andratx en temps del rei en Jaume de Mallorca" (RRV2, p.14).

La galera típica de la Mediterrània oest; és una nau ofensiva, que tenia tots els avantatges de velocitat i lleugeresa per ser manejable i eficient en ràtzies o invasions. No és sorprenent que representàs un gran perill a una illa petita amb tants quilòmetres de costa com Mallorca. [Fig. 226]

De veres havia estat difícil reclamar salaris no pagats des de l'època del rei depositat. Andratx fou un lloc assignat als homes de Binissalem i de Sencelles per fer guàrdies. La població del sud-oest de l'illa, de Ciutat a Andratx, era molt escassa, així els defensors de Canarrossa havia de fer una llarga caminada d'uns 50 km i es queixaven. Aquest notícia suggereix que aleshores hi havia senders des de la vila que arribaven a l'extrem sud-oest de l'illa amb una certa

facilitat. Segurament, llevat de Ciutat, Binissalem fou la població més important prop d'Andratx.

Al juliol de 1346 es féu saber el reclam públic sobre la distribució de la talla imposada per sufragar "aquells que anaren a Valldemossa per a la defensa quan hi havia galeres genoveses" (RRV2 p.15) que hem citat en el capítol 41, "Malcontents". El viatge a Valldemossa tampoc no era fàcil; havia de travessar la serra, (encara que és a la meitat de distància que d'Andratx). Les alarmes de galeres genoveses continuaren al llarg de dues dècades. Irònicament, Mallorca no tenia disputa amb Gènova, l'enemistat era del nou rei Pere IV.

Més tard canvià a Alcúdia l'escena de l'amenaça, als documents que tenim.

"1353. 24 setembre.- A instància del capità* d'Alcúdia, el batle de Rubines hi havia d'anar amb els homes a peu i a cavall per socórrer aquella vila amb motiu de 10 galeres armades de moros" (RRV2 p. 17). Havien acabat ja les importants tasques de la verema?

L'any següent altra vegada cridaven d'Andratx, però detectem que els binissalemers foren lluny de ser una vertadera força eficaç; "1354, 5 juliol. -La Universitat de Rubines ha de contribuir a les escoltes d'Andratx i ara deu 2 mesos que són 100 sous. Hi hagué viafóra per raó de les galeres genoveses, però de fet sols anaren a Andratx 50 homes de Rubines, entre els quals sols hi havia 3 ballesters i 15 amb pavesos" (RRV2, p. 17).

Les armes

Cinquanta homes és una tercera part de tots els 'homes d'armes' registrats a Binissalem en aquell moment. 'Homes d'armes' en teoria vol dir tots els mascles sans, d'edat entre 16 i 60 anys. Encara que amb una població de devers 1.500 habitants sembla improbable que tan sols el deu per cent fossin aptes, n'hi havia ben poca de gent entrenada per

Un ballester francès del segle XV. Els seus míssils tenien un abast de 200 metres. [Fig. 227]

emprar armes professionals com la ballesta i poques persones amb un escut que pogués donar protecció contra els projectils.

A cada casa hi havia alguna cosa que podia ser emprada com a defensa contra intrusos, però solien ser les llances les més semblants a armes de guerra. No coneixem les seves característiques però dubtem que fossin tan letals si fins i tot els esclaus sovint les portaven quan viatjaven o estaven a càrrec d'animals. Altrament hi havia espases, ganivets, bastons gruixats i escuts redons; totes armes per lluitar cos a cos. El recurs a la violència fou freqüent en bregues, però sovint les úniques armes emprades foren pedres, objectes sempre a mà.

La gent que acostumava a viatjar aportava protecció contra els lladres; armes o guar-

(*)
El capità d'una zona fou el cap militar responsable per ella.

(**)
pavès = un escut llarg que protegeix casi tot el cos. Els ballesters empraven el pavès per amagar-se mentre armaven la ballesta.

(*)

Existia un ambient de tensió al voltant de l'administració de la vila aleshores i bé podia ser que els fills d'en Mates hi estiguessin implicats. Podien també haver ocupat càrrecs administratius o polítics.

L'espasa de Sant Martí, propietat dels comtes de Barcelona. Pot datar del segle XIII i s'esmentà en el testament del rei Pere IV del 1370. [Fig. 228]

Reproducció d'un punyal dels cavallers del Temple, una arma versàtil molt usada també en bregues. [Fig. 229]

dians, però dins el poble es necessitava un permís de Ciutat per portar armes blanques, encara que les regles canviaren més d'una vegada. A l'any 1349, "El governador concedeix llicència a Jaume Coll perquè pugui portar armes" (RRV2, p. 16). Més detallat era "1381, febrer. – El rei Pere concedeix llicència de portar armes prohibides, de dia i de nit, amb llum i sense llum,

a favor de Guillem Mates, fill d'Andreu de Robines. Altra llicència a favor d'Arnau Mates, fill d'Andreu" (RRV2, p. 27).

Les armes prohibides probablement eren l'espasa i el punyal, però no sabem per què les necessitaven els fills d'Andreu Mates que fou batle entre 1378 i 80 i va a ser-ho una altra vegada l'any 1382.*

Ens hem desviat de la nostra cronologia, perquè aquest succés ocorria trenta anys més tard, mentre continuaren les repetides demandes d'ajuda a la defensa de Mallorca al llarg de la dècada de 1350. Al 1356, el govern cridava una altra vegada de part d'Andratx i insistien en el doble d'homes que havien enviat la vegada prèvia "30 juliol.- El lloctinent general mana al batle de Robines trameti 100 homes d'armes a Andratx que sien més ballsters que no escuders, amb motiu de la presència de naus genoveses" (RRV2, p. 18).

Els escuders eren, literalment, els aprenents que encara no havien adquirit els coneixements i l'experiència per ser consagrats com a cavallers. En aquest cas, suposem que demanaven homes que sabessin manejar veritables armes de guerra, no simples pagesos armats amb el que tenien a mà. Existien "més ballsters" a Binissalem? Una altra vegada era estiu, la pitjor temporada per abandonar les tasques agràries.

Els anys 1357 i 1358 es demanaven homes i ases per obrar al mur d'Alcúdia. Sembla que Binissalem trametré els 35 homes demandats, però tan sols 2 dels 5 ases.

A l'estiu de 1358 sorgia el problema de les galeres genoveses una altra vegada.

"12 juliol.- El governador mana al batle de Robines vagi amb els homes d'armes a la defensa de Banyalbufar amb motiu de la presència de galeres genoveses" (RRV2, p. 18).

Fixem-nos que s'exigia al batle que acompanyés els seus pobladors.

Al 1362 "13 octubre. El batle manarà als jurats que certes persones vagin a obrar la torre del mur d'Alcúdia amb motiu de la gerra amb el rei de Castella" (RRV2, p. 20).

Restes de la muralla d'Alcúdia on treballaven binissalemers al segle XIV. Sembla bastant sòlida. [Fig. 230]

Ens fa la impressió que el mur d'Alcúdia tenia greus mancances, ja que necessitava adobs constants. Durant l'amenaça d'invasió del depositat rei Jaume III, el 1349, el mur havia estat enderrocat per impossibilitar que s'empràs la vila com a força.

En termes generals les primitives tècniques de construcció i els pobres recursos disponibles obligaven a un esforç constant pel manteniment dels edificis, i aquest no era sempre satisfet. El fet que el batle mateix donàs l'ordre podia indicar que hi havia una responsabilitat permanent de part de la vila d'ajudar a mantenir el mur.

Tornaven notícies d'obligació a Andratx, i així, el novembre del mateix any 1362 "Antoni Cristià d'Andratx reclama 90 sous als jurats de Robines pel temps que ha fet escoltes a la Palomera" (RRV2, p.20). Pel seu nom, Cristià podria ser un llibert, i sembla que havia fet un treball que si no l'havia de fer una persona de Binissalem, se n'havia de subcontractar l'obligació. Per altra banda, seria curiós de confiar a un exesclau un encàrrec per la defensa de la costa.

Operacions ofensives i militars professionals

En els anys 1370 començà a haver-hi notícies dels binissalemers que participaren en operacions militars a Sardenya. Aquests no eren simples reclutes de defensa territorial; sembla que eren militars professionals. El 1374 es rebia un comunicació del rei: "4 abril.- El rei Pere comunica al governador de Mallorca que amb motiu de l'armada en defensa de Sardenya, Càller i Alguer, ha concedit guiatge a Berenguer Llobet de Rubines" (RRV 2, p. 25).

Es repeteix la comunicació l'any següent "1375, 25 gener [...] a tots els oficials de Mallorca que Joan Mateu d'Inca i Berenguer Llobet de Rubines l'han servit contra gent armada de nació estranya i per això gaudeixen de guiatge i allongament" (RRV2, p. 25).

Un guiatge era un permís semblant a un passaport, i allongament normalment es

referia a un ajornament de l'obligació a pagar els deutes. Aquí sembla que significava facilitats concedides en compensació pel servei militar complert.

El catedràtic Llabrés transcrivía alguns documents del llibre de la Cúria Reial de l'arxiu històric de Binissalem que corresponia a l'any 1376. Entre ells hi havia una còpia d'una carta del rei al governador Çagarriga, ordenant "que tots los guiatjes que d'aquí avant es fassen el lo dit Regna se farren per nos o lochtinent en lo dit offici. Dat. Barc.a X Des de 1375" (Notícies, sense número de pàgina).

Hi havia casos d'abusos en la concessió dels guiatges o senzillament foren considerats massa cars i s'havien de tallar?

El catedràtic ha transcrit també una interessant 'carta de recomanació' per un P. Gilabert de Robines, que podia ser Pere Gilabert, marit de Catalina que vivia a Pedaç. Aquest diu "Carta de Andreu Despuig doncell castella de Castell de Callare patro de la Galea armada que ara novellament sarma [s'arma?] en la Ciutat e illa de Mallorca. Certifich que P. Gilabert (de Rob[ines]) ses acordat ab mi al servey Rey al en la diata Galea [...] de par del senyor Rey nos requer e de la mia nos prech que al P. Gilabert acordat donet tot consell, passar e ajuda que puxats [...] i obseruets e fassats observar los guiatjes e allongament per lo dit senyor Rey donats e otorgats [...] als que en la dita Galea s'acordaran, si la ira e indignació del dit Senyor Rey cobejats esquivar, 1 Mayo 1376" (Notícies).

Tant l'ortografia com la sintaxi de l'escrivà del castellà de Càller ofereixen dificultats, però la seva recomanació a tothom que es respectin tots els drets de P. Gilabert, baix amenaces de la ira del rei, és bastant clara.

Aquestes últimes notícies de formar estols per portar la iniciativa fora de l'illa contrasten amb esperar els atacs que havien caracteritzat els anys anteriors.

FONTS CITADES

_RRV2

_Gabriel Llabrés Quintana, *Recull de Notícies*

Armes dels cavallers muntats. La llança del cavaller a l'esquerra està atrapada pel braç del cavaller a la dreta que és a punt de clavar a l'enemic amb la seva espasa. Un truc que necessita molta destresa, d'un manual de l'ús d'armes del segle XV. [Fig. 231]

Una companyia de soldats professionals de Catalunya del segle XIII. Amb armes lleugeres, protegits amb vestimentes de cuir, ells podien desplegar i maniobrar a gran velocitat i la seva disciplina i experiència els salvaven en situacions perilloses. [Fig. 232]

FIGURES CREANT BINISSALEM

CAPÍTOL 31

- [222] Cantiga 63, panel 4, *Cantigas de Santa Maria*, (1270-84) Ms. T.I.1, fol 92, San Lorenzo de El Escorial, Madrid
- [223] Cantiga 35, panel 2, *Cantigas de Santa Maria*, (1270-84) Ms. T.I.1, San Lorenzo de El Escorial, Madrid
- [224] Aufsteig zum Castell d'Alaró 3, DeviantArt.net, consulta del 09.11.2015
http://orig02.deviantart.net/5775/f/2012/050/d/1/mallorca___aufstieg_zum_castell_d_alaro_3_by_prox83-d4q8i6o.jpg
- [225] Dibuix sense font, consulta del 9.11.2015
http://www.rutgersprep.org/kendall/7thgrade/inventions/cycle_B/05inventions.html
- [226] Les galères de la Méditerranée occidentale, de *La citadelle de l'Histoire*, sense font, consulta del 9.11.2015
<http://moyenage.xooit.fr/t1479-Navires-de-pays-divers.htm>
- [227] Ballester, *Encyclopédie Larousse Illustree* (1898) Wikipèdia
- [228] L'espasa de Sant Martí del S. XIII (?) ara tingut a Paris a un museu militar
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Espasa_de_SantMarti3.jpg
- [229] Còpia modern d'un punyal dels cavallers Templers, consulta de 9.11.2015
<http://www.ateliermedieval.com/imagesfab/dague4.jpg>
- [230] Muralla del ciutat d'Alcúdia, consulta de 10.02.2016
<http://olemallorca.com/mallorca/playa/alcudia/playa-puerto-alcudia.html>
- [231] Llança contra espasa, dibuix d'un manual d'armes (1467) Milihistriot Quarterly 2006
<http://www.thortrains.com/getright/talhoflance2s.gif>
- [232] Fresc del Saló de Tinell, (segle XIV) Barcelona, "Tropes similars als Almogàvers durant la Conquesta de Mallorca el segle XIII", 'Gran Companyia Catalana', Viquipèdia

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.